

Ellentétek Arisztotelész *Physica*-jának mozdulatlan mozgatójában

I. Bevezetés.

„Az ellentétpár másik tagjáról viszont – mivel egyoldalúan a romboló hatására figyelnek – többnyire olyan elképzelés alakul ki, hogy semmiféleképp nem létezik. Márpedig ha van valami isteni és jó és kívánatos, akkor szerintünk egyrészt létezik az ellentéte is (...).”¹ Az arisztotelészi *Physica* I. 9-ben található az idézett szövegrész. A platonikusok állítását dönti meg, mikor leírja, hogy a nem lét is *van*. Azzal, hogy fölemelte a negatívumot (sőt egyenrangúvá tette pozitív felével) újraírta a *Hold alatti* és *Hold fölötti* világról, a természetről addig alkotott tanokat. Dolgozatomban megpróbálom fölvezetni, hogyan lehetséges „beiktatni” ezt a negatív felet az arisztotelészi fizika *Hold fölötti* világába, konkrétan az első mozgóra és a mozdulatlan mozgatóra² fókuszálva. A tanulmány jelentősebb forrásai: a *Physica* VIII. 7-10. és a *Metaphysica* Θ ³. Utóbbira összehasonlítóképp lesz szükség.

Mielőtt a *Hold fölötti* elemekről beszélünk szükséges megjegyezni, hogy mely nézetek nyertek teret e témában. Két teljes Arisztotelész könyvet érdemes itt felhozni, mert ezekben a szerzők egyértelmű kijelentéseket tesznek, így Christopher Shields és Sir David Ross⁴ könyvéből vonjuk le a következtetéseket. Shields szerint a mozgatóval kapcsolatban egy igazán rendkívüli hipotézisre van szükség. Mivel változás okozója csak *valóság* lehet, ezért léteznie kell egy öröklétű mozgónak, ami felelős a mozgásért, amelyet észlelünk. Ezt az öröklétű elemet tehát *valóságnak* tekinti, mely előidézi, hogy a *lehetőség* *valósággá* váljon. Ettől kívánunk most eltérni, mert, ahogy Shields is megfogalmazza: Arisztotelész nem ad választ erre a kérdésre a

¹ Vö. ARISZTOTELESZ (2010): 25-26. old. Ez a gondolat máshol, más megfogalmazásban is felbukkan a *Physica*-ban, de talán itt a legvilágosabb.

² Mostantól az első mozgó neve: M2, a mozdulatlan mozgatóé: M1.

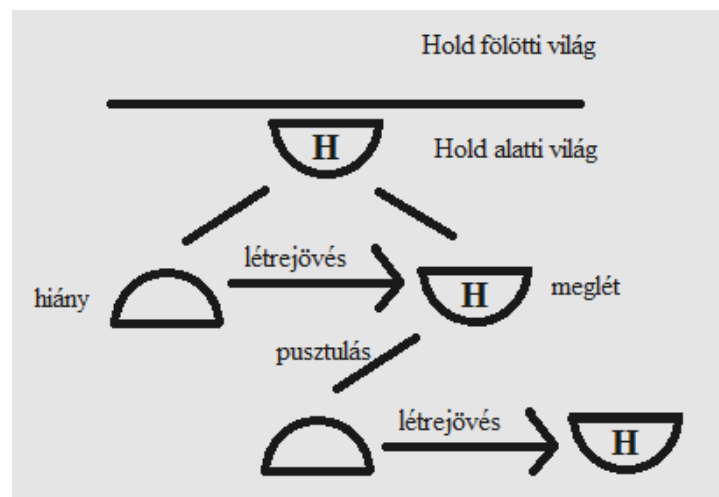
³ Vö. ARISZTOTELESZ (1936). A Θ könyv csupán a két vizsgálandó fogalom helyretételéhez szükséges, hogy biztosak legyünk benne, hogy a *Physica* az adott helyen nem csak hétköznapi kifejezésként használja azokat.

⁴ Vö. ROSS (1996).

Physica-ban. Segítségül hívja a *Metaphysica* ide kapcsolódó részeit, ahol azt mondja Arisztotelész az M1-ről, hogy úgy mozgat, ahogyan a „szeretett lény”.⁵

Amiről az első bekezdésben szó esett: Arisztotelész figyelembe veszi a hiány-t,⁶ míg a platonikusok elhanyagolják. Ez számos olyan következményhez vezethet, mely nem csupán elvbeli különbségeket mutat a két filozófus közt. Ha Arisztotelész a hiányt egyenrangúvá teszi a megléttel a *Physica*-ban, akkor a negatív elemnek bizonyára szerepe van a természetalkító folyamatokban is. A *Hold fölötti* negatív kereséséhez kiindulhatunk tehát abból, hogy összehasonlítjuk Platón ideatanát Arisztotelész hármasságának tanával. Az, hogy a *Physica* behozza a harmadik elemet, a negatívumot, lehetséges, hogy változtat az arisztotelészi M1 összetételén is. A továbbiakban következzen mindkét filozófus elméletének leegyszerűsített ábrája, mely könnyebbé teszi az ellentétek meglétének illetve hiányának következményeihez vezető utat.

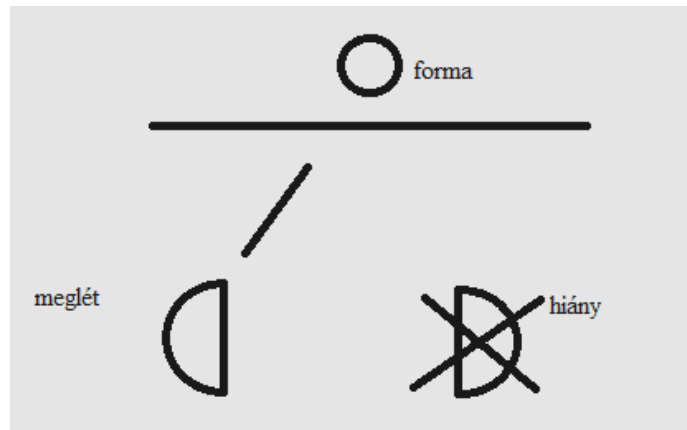
Kezdsnek vázoljuk föl Arisztotelész alapvető elképzelését a *Hold alatti* természetről ('H' = hordozó; félkör = az ellentétpár egyik tagja):

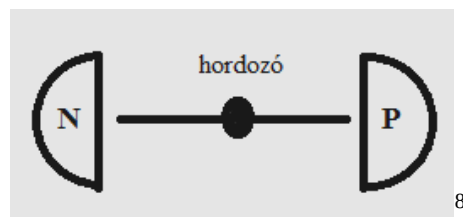
⁵ Vö. Shields (2007). 229. old. (Puzzles of Nature). Shields felteszi egy tanulmányában a kérdést: milyen mértékben tesz valamely teleológiai leírás valami létezőt mássá, mint ami a szigorú fizikai leírásban?

⁶ De lehetne hiány helyett véges, pusztulás, vagy a rossz is, hiszen mindet említi a *Physica*. A hiányt Arisztotelész a *nemlét* területén helyezi el. Ezért a továbbiakban legyen ennek a csoportnak a jelzője: negatívum (az egyszerűség kedvéért).

Következzen a platóni anyag-forma-(hiány) vázlata, melyben a filozófus nem vesz tudomást a negatívumról⁷ (a vonalon túl a *Hold fölötti* világ formája található, melyre az anyagi világ vágyakozik):

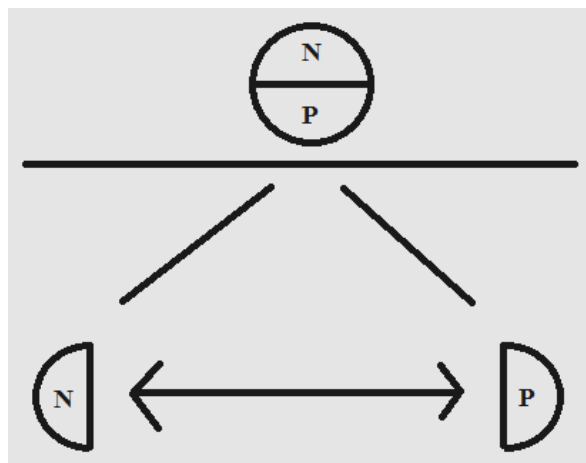
A következő lépés Arisztotelész negatív oldal - hordozó - pozitív oldal elképzelése (csak a *Hold alatti* világot vázoló föl):

A hordozó megegyezhetne a platonisták formájával, mely közbülsőként ott lebeg az ellentétek ('N' és 'P') között és megvalósulatlan dologként villan föl számukra. Ez az állapot, melyre vágyakoznak, a *Hold alatt* nem következhet be, de vajon nem akkor állna fönn a lehetőség arra, hogy tiszta formák legyenek, ha a két ellentét eggyé válna? Így néz ki a következő ábránk, mely egyelőre csak feltevés:

⁷ Vagy – ha fel is bukkan – elhanyagolható elemként tartja számon, elképzelhetetlen számára, hogy bármilyen természetalakító folyamatban helyet kapjon.

⁸ 'N' = negatív oldal; 'P' = pozitív oldal.

Együtt alkothatnának tiszta formát, és ha így képzelte el Arisztotelész a mozgató szféráját, akkor abban felbukkan az eredendő negatívum is, mint a pozitív ellentéte. A továbbiakban tehát az lesz a fő kérdés: eggyé válhatnak az ellentétek a főnti szférában? Ha igen, akkor a két pár, a végtelen-véges, a keletkezés-pusztulás vagy a meglét-hiány egyenrangúságot kapna a *Hold fölött*. De meglehet, hogy a jó-rossz is. Ezzel az egyenrangúsággal magyarázható lenne az M1 és M2 közti viszony, továbbá, hogy M1 kiterjedés nélkül hogyan képes elsődleges és irányító szerepet betölteni a természetben. Az is meglehet, hogy az eddigi értelmezésekkel szemben írhatunk egy másik teológiai értelmezést a mozgatóra, mert így M1-nek meg van rá az esélye, hogy a jó/rossz ellentétpárt tartalmazza.

Ez a feltevésünk – mely egyben eltér az ortodox Arisztotelész-értelmezésektől – pontosabb levezetést igényel.

II. *Physica* VIII. 7–8. és *Metaphysica* Θ. Az elsőbbség kérdése. *Lehetőség* és *valóság*⁹

A második részben azt fogjuk vizsgálni, hogy a *Physica*-ban és *Metaphysica*-ban előforduló *lehetőség* és *valóság* fogalmának milyen kapcsolata van M1-el és M2-vel, és – ha van – milyen mértékben módosíthatja az M1 körüli elméleteket.

⁹ A metafizikai lehetőség és valóság nem empirikusan értendő. Amikor a továbbiakban ez utóbbiakról fogunk beszélni, akkor a két fogalom tulajdonságait foglaljuk össze az adott kifejezéssel. Tehát, ha pl. lehetőségről beszélünk, akkor mindenről beszélünk, amit Arisztotelész megállapított róla. Az adott részeknél jelezni fogjuk, hogy épp melyik tulajdonságával kívánunk élni. A princípiumokat nem helyettesíteni akarjuk a két fogalommal, hanem a fogalom tulajdonságait azonosítjuk a princípium tulajdonságaival.

Először az elsőbbség kérdését szükséges megvizsgálni, azaz, hogy hányféle értelmezése található a *Physica*-ban, hogy ezek milyen értelemben tekinthetők „elsőnek”. Úgy tűnik, hogy a VIII. 7. kétféle elsőbbséget tárgyal, a <260b15> kimondja: „Az elsőnek tudniillik, ahogyan máskor, úgy a mozgással kapcsolatban is többféle értelme van. Azt mondjuk »elsőnek«, ami úgy korábbi, hogy ha nincs, akkor nem lesz a többi sem, ő azonban a többi nélkül is megvan, továbbá beszélünk időben elsőről és a létezés szerint elsőről.”¹⁰ És (<261a1>): „létezik egy mozgó másik, ami »van«, amivel nem történik keletkezés; és őt megelőzően szintén egy másik.”¹¹ Ezekből kiderül, hogy a fejezet (továbbá az ezt követő két fejezet is) kétféle elsőbbséget tárgyal. De honnan tudhatjuk, hogy melyik M1 és M2, továbbá, hogy egyáltalán ezekre írja e rá Arisztotelész az elsőbbségfogalmakat a VIII. 7-8. fejezetekben? A következőkben egy kifejezést: a *lehetőség* szót próbáljuk meg definiálni és kideríteni, hogy lehet e köze M1-hez vagy M2-höz. S ha az egyik princípiumot (vagy M1, vagy M2) a *lehetőség* szóval helyettesíti Arisztotelész (a következőkben kiderül, hogy megfeleltethető a kettő), akkor melyik az, illetve mi lesz a másik elsőbbségre illő kifejezés?

A VIII. 7-ből kiderül, hogy kétféle helyváltozás van: az egyik *időben* az első, a másik „ami van, ami mozgó”, azaz, ami *létezés* szerinti első (mozgás). Itt akár rá is írhatjuk az időben első M1-re, a létezés szerinti elsőbbséget pedig az M2-re (nem alaptalan a feltételezés, a későbbi bizonyítás során ez is kiderül). A fogalmak megfeleltetésének helyretétele miatt át kell térnünk a *Metaphysica*-ra, ahol Arisztotelész a *lehetőség* és *valóság* viszonyát tárgyalja. Ez szükséges ahhoz, hogy – ha tényleg lehetséges – *lehetőséget* és *valóságot* is ráírassuk a *Physica*-ban szereplő két princípiumra (M1, M2), továbbá ahhoz, hogy egyáltalán helyet tudjunk adni ez utóbbi műben mindkét fogalomnak. Bár a *Metaphysica* szövegeit a *Physica* után szerkesztették a kánonban, több ponton is megfeleltethető a Θ könyv *lehetőség-valóság* kérdése, a *Physica* VIII. 7-tel. Lássunk a kettő hasonlóságait a letisztult kép érdekében két táblázatban szemléltetve, elsőként a Θ könyv fejezetei alapján.¹² Az első oszlopban az található, hogy mi szerint vizsgálja

¹⁰ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 162. old.

¹¹ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010):163. old.

¹² Vö. ARISZTOTELÉSZ (1936): 230-241. old <1048b-1051b> (a táblázat egyes részeinél külön hivatkozás fogja jelezni az adott szempont könyvben található helyét)

Arisztotelész a két fogalmat, a másik kettőben pedig maguk a vizsgált szavak lesznek feltüntetve. ('X' jelzi, hogy melyik élvez elsőbbséget):

Szempont	Lehetőség	Valóság
Fogalma és ismerete szerint ¹³		X
Idő szerint (1), azaz, hogy <u>miből</u> <u>keletkezik</u> ¹⁴	X	
Idő szerint (2), azaz hogy milyen létező hatására ¹⁵		X
Szubsztancia szerint ¹⁶		X
Keletkezés szerint (1) ¹⁷		X
Keletkezés szerint (2) ¹⁸ számszerűség felől nézve	X	

Hogy mi alapján tette sorrendbe Arisztotelész a két fogalmat, arra válaszol a fenti táblázat is. Azonban a két fogalom értelmezésével kapcsolatban is szükséges tisztázni pár dolgot, mielőtt felhasználjuk azokat más elemek definiálására. A következő megválaszolatlan kérdés, amelyből kiindulhatunk: mit jelent a *valóság*? A válasz erre a Θ könyv 6. fejezetében található, ahol a kifejtendő szóról kapunk értelmezést, miszerint „azt a **viszonyt** jelenti, ami van a mozgás és a lehetőség között, máskor meg azt, ami van a szubsztancia és valami anyag között”.¹⁹ Utóbbi mondatban a „viszony” szó árulkodik, hiszen itt kiderül, hogy Arisztotelész, amikor *valóságról* beszél, valójában egyfajta kapcsolat eredményeként emlegeti azt, mely tartalmazza a *lehetőséget* és a *valóságot*. A két fogalmat tehát együtt érti:

¹³ Vö. ARISZTOTELÉSZ (1936): 234. old. <1049b>

¹⁴ Vö. ARISZTOTELÉSZ (1936): 234. old. <1049b>

¹⁵ Vö. ARISZTOTELÉSZ (1936): 234. old. <1049b>

¹⁶ Vö. ARISZTOTELÉSZ (1936): 235. old. <1050a>

¹⁷ Vö. ARISZTOTELÉSZ (1936): 235. old. <1050a>

¹⁸ Vö. ARISZTOTELÉSZ (1936): 239. old. <1051a>

¹⁹ Vö. ARISZTOTELÉSZ (1936): 230. old.

$$\text{VALÓSÁG} = \text{LEHETŐSÉG} + \text{VALÓSÁG}^{20}$$

Így választ kaphatunk arra, hogy a táblázat szerint miért előzi meg a *valóság* majdnem minden szempontból nézve a *lehetőséget*. Úgy is mondhatnánk, azért, mert birtokolja mindkettőt. Azonban két esetben a *lehetőség* élvez elsőbbséget (egyfajta idő és keletkezés szerint vizsgálva). Itt valószínűleg nem a főt említett viszony (*lehetőség+valóság*) egyik szereplőjeként győz a *lehetőség*, hiszen lehetetlen, hogy úgy álljon az első helyen, hogy megelőzze azt a fogalmat, aminek csak a része. Itt az történhet, hogy Arisztotelész a *valóságot* nem (*lehetőség+valóság*) –ként értelmezi, hanem részeire bontja az egyenletet, külön is foglalkozik a kettővel. Tehát: a *lehetőség* itt a *valóság* két része közül lesz első.²¹

A *lehetőség* akkor is első helyen áll, amikor a jó-rossz ellentétét tartalmazza, ahogyan azt Arisztotelész a *Metaphysica*-ban állítja. A *telos* fogalmával – ami a jóra irányul és, ami nem irányulhat rosszra – bővebben Jonathan J. Sanford foglalkozik a gonoszság létezését vizsgáló Arisztotelész-tanulmányában,²² melyre még rátérünk, sőt ennek segítségével egészítjük ki a fenti egyenletet. A tanulmány – összefoglalva a *Metaphysica* Θ 8-9-et – a rossz *valóságok*ban lévő *telos* hiánya miatt prioritás szempontjából a harmadik helyre teszi a rossz *valóságokat*. A jó potencialitások a jó *valóságok* miatt (mert ezektől függenek, erre törekszenek) abszolút prioritásban vannak. Az abszolút prioritást Sanford Arisztotelészre hivatkozva mondja, mert a filozófus szerint a rossz dolgokban a *valóság* rosszabb, mint a *lehetőség* (mivel a *lehetőség* tartalmazza a jó potenciáját is). Tehát ez esetben a *lehetőség* első.²³

$$\text{L. [jó (1.) / rossz (2.)]} + \text{V. [rossz (3.)]} = \text{V. (nem lehet rossz)}$$

²⁰ Vö. SHIELDS (2007): 219. old. Így fogalmaz: szükség van valami valóságosra, ami előidézi, hogy *F* lehetőség *F* valósággá váljon. De Shields ezt egy harmadik elemként írja le, később látni is fogjuk. Az ortodox értelmezések a valóságból és lehetőségből összetevődő valóságot tekintik a harmadik szereplőnek, mely irányítja a mozgást és, amely a lehetőséget valósággá alakítja. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy Arisztotelész csak a *Metaphysica*-ban említ három szereplőt a változáshoz kapcsolódóan, legalábbis konkrétan itt jegyzi meg. A *Physica*, amikor elsőbbségről beszél, csupán két elemet hoz szóba. (Az egyenlet két valósága természetesen nem ugyanaz).

²¹ Vagy a valóságban lévő lehetőség megelőzi a valóságban lévő valóságot.

²² Vö. Sanford (2013)

²³ L=lehetőség, V=valóság

Ha létezne ilyen felállás, akkor a rossz *valóság* harmadik helyen állna. Azonban a jó abszolút prioritása miatt a *lehetőségből* csakis a jó valósulhat meg, mert a *lehetőségben* lévő rossznál rosszabb a *valósággá* lett rossz. Erre pedig nem irányulhat semmi. Most egyelőre nem ezt fejtegetjük, hanem a többi ellentétpárt, de később még bővebben kifejtjük a sanford-i tanulmányt.

Át kell térnünk a *Physica*-ra, mert a VIII./7-ben Arisztotelész szintén kétféle elsőbbséget tárgyal, mely nagymértékben mutat hasonlóságot a *Metaphysica*-ból készített összefoglaló táblázattal. Itt azonban a mozgással kapcsolatban tesz kétféle elsőbbségi értelmezést. Világos, hogy a lentebb látható táblázat 2. oszlopa M2 jellemzőit tartalmazza (a mozgó kifejezés majdnem minden szempontnál szerepel, melyet aláhúzás mutat). A kérdéses 1. oszlop nagy valószínűséggel az M1 jellemzőit mutatja, mert a <260a20>-ban már előkerül az „első mozgó”²⁴ kifejezés (de ez a rész egyelőre maradjon kérdőjeles). A VIII./7 szintén leegyszerűsítve lesz áttekinthetőbb:

? (M1?)	M2
nélküle nincs meg a többi, de <u>ő a többi nélkül is megvan</u> ²⁵	egy <u>mozgó</u> másik (ami „van”) ²⁶
a mozgót (ami „van”) megelőzően létezik egy másik ²⁷	a <u>mozgó</u> mozgatók közt a mozgatottak első mozgásforrása (a többi mozgáshoz képest az első) ²⁸
létrejövőben van, természetét tekintve korábbi, bár létrejövés <u>látószögéből</u> későbbi ²⁹	<u>ez látszik</u> az első <u>mozgásnak</u> ³⁰

²⁴ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 162. old.

²⁵ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 162. old. <260b15>

²⁶ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 163. old. <261a1>

²⁷ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 163. old. <261a1>

²⁸ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 163. old. <261a13>

²⁹ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 163. old. <261a13>

³⁰ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 163. old. <261a1>

Egy kis kitérő, mielőtt összevetjük a két táblázatot: <260b1> kimondja: „Ha pedig csakugyan megtörténik a más milyenné válás, akkor kell, hogy legyen valami, ami más milyenné tesz, vagyis ami a lehetőség módján melegebből *valóságos* meleget csinál. Világos azonban, hogy a mozgató nem viselkedik [vele mindvégig] egyformán, hanem olykor közelebb, máskor távolabb van attól, ami más milyenné válik.”³¹ Írjuk át egyszerűbben a főt idézett két mondatot: az első mondatban megjelenik a *lehetőség*, melyből a *valóságos* meleg kialakul, a másodikban pedig M1, mely nem viselkedik egyformán azzal, ami más milyenné válik. A más milyenné váló itt megegyezik a *valóságos* meleggel, a *lehetőség* módján meleget pedig logikus lenne M1-el azonosítani, hiszen az idézetben lévő második mondat nem cseréli fel a szereplőket, hanem valószínűleg azonosítja, csak más szavakkal. Tehát ennek alapján az idézetbeli *lehetőséget* azonosíthatjuk a M1-el, a *valóságot* pedig kizárásos alapon az M2-vel köthetjük egybe, de biztosabb, ha a táblázatoknál maradunk.

Annak, hogy megfeleltethetjük a *valóság/lehetőség* viszonyát a M1/M2 kapcsolatával, bizonyítéka lehet a két táblázat összevetése. A *Metaphysica* Θ-ban és a *Physica* VIII-ban is a láthatóság, ismeret és fogalom szerint a *valóság* – melyet az előző bekezdés magyarázata után a *Physica* VIII. 7-ben azonosíthatunk M2-vel – élvez elsőbbséget (hullámos vonal). Ugyanígy mindkét helyen a *lehetőség* az első aszerint, hogy „miből keletkezik” valami (szaggatott vonal). A *valóság* ebből a szempontból nézve csakis második helyre tehető, mert nincs meg a *lehetőség* nélkül, de ez utóbbi „a többi nélkül is megvan”. Tehát valószínűleg a *Physica* VIII./7 is a *lehetőség/valóság*³² elsőbbségeit hasonlítja össze, melyeket megpróbáltunk azonosítani M1/M2-vel.

Az általános nézetek szerint két alapvető szereplője van a változásnak: a *lehetőség* és a *valóság*, azonban ez a kettő önmagában még nem elég, szükség van egy harmadikra is, mely „előidézi”, hogy a *lehetőség* *valósággá* váljon.³³ Christopher Shields *Aristotle* c. könyvében

³¹ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 162. old.

³² Tehát, ahogy azt már mondtuk: a *Physica* VIII. 7. a lehetőség/valóság-szerűséget mutatja, nem írunk új fogalmakat a *physica*-i elemekre.

³³ Vö. SHIELDS (2007): 220-229. old. A *Physica*-val foglalkozó filozófusok többsége Shields-hez hasonlóan építi be tanulmányába M1-t, vagyis szerintük három szereplő szükséges egy változáshoz: lehetőség, valóság és egy harmadik, ami az előbbi valósággá teszi.

külön részt szentel a mozdulatlan mozgatónak, és harmadik elemként hozza fel. Ezt mi sem cáfoljuk meg, csupán azt állítjuk, hogy a *lehetőség*ben már megvan ez a harmadik (azaz a mozgató) tulajdonság: a mozgató magával a *lehetőséggel* azonos, amennyiben a *lehetőség* tulajdonságait nézzük. *Lehetőségszerű*. Az ismertetések, melyekkel a *Physica*-értelmezésekben találkozhatunk, általában valami közvetítőként említik M1-t.³⁴

A fönti megállapításunk – hogy a *Physica* VIII. a *lehetőség/valóság* tulajdonságait tárgyalja – lehet az egyik bizonyítéka annak, hogy az M1-ben megvannak az ellentétek. Sőt, megfeleltethető egy oppozíciós viszonynak is, hiszen a fizikai és a metafizikai *lehetőség* kifejezés egy ellentétpár fönnállását jelenti egyszerre, azaz a kifejezés tartalmazza a negatív és pozitív oldalt is, melyből valamelyik megvalósul, azaz *valósággá* lesz. Hogy a *lehetőség* ellentétpárt jelent, annak számos alátámasztása található mindkét könyvben, de, mivel a *Physica* VIII-ből szeretnénk következtetéseket levonni, ez alapján történjék a levezetés is, ebből keressünk indoklást. A <262a17> azt bizonyítja be, hogy visszaforduláskor a test megáll. Arisztotelész kijelenti: „ha van három [pont], a kezdő-, a középső és a végpont, akkor a középső a másik kettőhöz képest külön-külön mind a kettő lesz [tudniillik kezdő- és végpont], vagyis noha szám szerint egy, leírása szerint mégis kettő.”³⁵ Ezek után a <262a21> folytatja: „... az egyenes végei közt bármelyik pont közbülső a lehetőség módján, ám valóságosan csak akkor az, ha [a mozgó test] felosztja [az egyenest], vagyis ha megáll [a pontban], majd ismét mozogni kezd.”³⁶ Tehát a középső *pont* leírás szerint kettő, – azaz a *lehetőség* módján – és akkor válik *valóságossá*, ha a mozgó test meg is áll benne.

Az egyenlet (*lehetőség* + *valóság* = *valóság*) valóban azt indokolná, hogy a már bevezetésben is említett ortodox-felfogásnak higgyünk, azaz, hogy a *lehetőséget* valami valóságos teszi *valósággá*. Azonban azt már nem indokolja, hogy kizárólag ezt a valóságos

³⁴ Vö. LEUNISSEN (2010): 81. old., SHIELDS (2007).

³⁵ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 165. old.

³⁶ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 165-166. old. A *lehetőség* kettős mivolta a *Metaphysica* Γ könyv ötödik fejezetében található meg egyértelműen: „Mert a létezőről két értelemben szokás beszélni, úgy, hogy az egyik értelemben jogunk van azt mondani, hogy valami a nemlétezőből keletkezik, a másik értelemben pedig nincs, s így ugyanaz a dolog egyszerre létező is, meg nem létező is, azonban nem egy és ugyanazon értelemben. Lehetőségében ugyanis ugyanaz a dolog az ellenkezője is lehet, de valóságos mivoltában nem.”

elemet tekintjük M1-nek. Az, hogy a *lehetőség*-szerűséget azonosítottuk M1-el, még nem zárja ki, hogy ez utóbbi elemben meglegyen az a *valóság*, mely önmagát *valósággá* teszi. Az egyenlet pont azt kívánja mondani, hogy a *lehetőség* és *valóság* **kapcsolatából** jön létre *valóság*, ami visszafelé is igaz lehet, tehát: az egyenlet '*lehetőség* + *valóság*' részei is tartalmazhatnak *valóságot*. Ez a magyarázat a félreértések elkerülése miatt volt fontos, azonban a mi feltevésünk most csupán ez: M1-ben ellentétpárok vannak, akár tartalmaz *valóságosságot*, akár nem, mivel önmaga eredendően *lehetőség*-szerű.

Mindkét könyvben található világosabb magyarázat is a lehetőség (melyet innentől kezdve ráírhatunk M1-re is) kettősségére, nem a VIII. könyvben a legkonkrétabb. Okkal történt azonban a <262a17-a21> idézése, mert ez tartalmaz egy kis átvezetést a következő részhez, melyben a mozgás és idő kapnak szerepet. Egyelőre kiderült, hogy Arisztotelész egy-két utalásából összetevődhet egy olyan mozgató a *Physica* VIII. 7-ben, mely mint *lehetőség* áll fenn. Azaz: magában foglalhatja a negatív tartományt, amire a dolgozat kérdése irányult, bár ebben a levezetésben sok olyan rész található, mely véletlen egyezések következménye lehet, így szükséges megnéznünk a *Physica* folytatását, a VIII. 8-9-10. részeket is, egy pontosabb magyarázat érdekében. További problémaként felmerül, hogy:

A: A *lehetőség* metafizikai fogalomként is számon tartott. Előfordulhat, hogy a *Physica*-ban csak, mint hétköznapi kifejezés funkcionál. De az is feltehető, hogy a fizikai *lehetőségszerűség* sem M1, hiszen – a főt már említett – véletlen szövegközi kapcsolatokra is kell gondolnunk. Tehát a kérdés: van-e a *Physica*-ban további olyan fogalom, mellyel illethetjük M1-t? Ha igen, melyik az?

B: Hogyan indítható be a körmozgás, ha M1 egy ellentétpár?³⁷

C: Mi lehet az első ellentétpár?

A továbbiakban utóbbi három kérdést kell megválaszolni, azonban közben még lesz egy kitérésünk a *lehetőség-valóság Physica*-ban elfoglalt helyére.

³⁷ A mozgató intelligibilis elemként ismert, de - ha működésében további szereplőkre bukkanunk – Arisztotelész spekulációi segítségével pontosabban is meghatározhatjuk működésének lépéseit. Legalábbis feltételezhetünk néhány dolgot.

III/1. *Physica* VIII. 8-9. Mozgás és pillanat (A).

Ugorjuk át a 8. fejezet egy részét (később még visszatérünk rá, hogy összevessük egy tanulmánnyal)³⁸ és folytassuk a vizsgálódást más megközelítésből. Az átugrott részben Arisztotelész amellet érvel, hogy visszaforduláskor megáll a test, ezután következik a körmozgás elsővé tétele, mert ez az egyetlen olyan mozgás, mely ugyanonnan indul el, mint ahová tart. Folytassuk a 262a28-tól, melyben az addig feltüntetett *pont* mellett megjelenik a *pillanat*³⁹ kifejezés is, ami mint osztópont benne van az egész időben.⁴⁰ A fõnt említett tanulmányban szintén kitérünk arra, hogy köztes időt jelent e vagy valami mást, de egyelőre az a kérdés, hogy miért kap ilyen kitüntetett szerepet a 8. fejezet végén – mikor már javában az M2 és M1-rõl van szó – a *pillanat*. Természetesen az időnek része van az első mozgás vagy mozgás működésében, de ez utóbbi fejezet hosszan tárgyalja a *pillanat* – egyébként az idő-résznél bőven kifejtett – tulajdonságait. Első körben soroljuk egy kategóriába a *pillanatot* a *lehetőség* fogalmával:

- A *most pillanata* a *lehetőség* módján felosztja az időt.⁴¹
- Ahogyan a *lehetőség*, a *pillanat* is két részt foglal magában: a múltat és a jövőt (az már más kérdés, hogy mindig a jövőhöz rendeljük, mert ez a változóval kapcsolatos, a *változást* rendeljük mindig a jövőhöz).⁴²
- Önmagában nem létezik a *pillanat*, ahogyan a *lehetőség* sem, hacsak nem teszi *valósággá* valami.⁴³

³⁸ Ide azért szükséges majd visszatérnünk, mert John Bowin *Physica* VIII-rõl írt tanulmánya változtatott az addig errõl a részrõl kialakult elképzeléseken, és ennek köze lehet a korábban tárgyalt lehetőség-valóság viszonyához is.

³⁹ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 166. old.

⁴⁰ Azonban nem *része* az időnek.

⁴¹ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): VI. könyv

⁴² Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): IV. könyv

⁴³ A pontot is utóbbi kettõ mellé rendelhetjük, de csak, ha az is lehetőség szerinti pont, tehát nem minden esetben. A pillanat viszont mindig lehetőség szerinti pillanatot jelent.

Tehát, mivel a *pillanat* a tulajdonságai révén megegyezik a *lehetőség* kifejezéssel, folytathatjuk a 2. részben kimondottakat. Arra, hogy M1 *lehetőség* szerint létező, nem határozott bizonyítékokat találtunk, csupán néhány szövegbeli összefüggést, ráadásul egy később keletkezett arisztotelészi könyvvel. A *pillanattal* azonban biztosabban folytatható a megfeleltetés.

A továbbiakban arra keressünk bizonyítékot, hogy a *pillanat*, tulajdonságai alapján azonosítható lehet e M1-el vagy sem. Ugorjunk ismét egyet, a 9. fejezet utolsó mondatához: „Elmondtuk tehát, hogy... az első mozgatóról pedig, hogy mozdulatlan”.⁴⁴ Ezzel kimondta Arisztotelész, hogy az aktuális részben M1-ről volt szó, ezért olyan részt kell keresnünk, melyben a mozdulatlanságról tesz említést. Ilyet két helyen találunk a 9. fejezetben: „Emiatt mozog is és valamiképp nyugvásban is van a [körben forgó] gömb, hiszen ugyanazon a helyen tartózkodik.”⁴⁵ És ugyanennek a résznek az utolsó mondata: „Mivel tehát [a középpont] helyben marad, ezért az egész [gömb] valamiképp mindig nyugvásban van, noha folytonosan mozog.”⁴⁶ Tehát, ami valamiképp nyugvásban van: az M1, ami pedig folytonosan mozog az ennek a megvalósulása: az M2. Miért azonosítható a mozgás/mozdulatlanság a *pillanat* tulajdonságaival? Mert a *pillanatról* a IV. könyv 11. fejezete ugyanezeket írja: „A most pillanata tehát valamiképp ugyanaz, valamiképp viszont nem ugyanaz...”⁴⁷ Valószínűleg változás szemszögéből nézve nem ugyanaz, ahogyan a változás teszi mozgóvá M1-t is. A helyváltoztató testhez is hasonlítja Arisztotelész a *pillanatot*: „bennük, tudniillik a mozgásban található korábbiban és későbbiben is éppúgy »most« [a most], ahogyan mindig is »most« volt – noha létezése más és más –, mert mint megszámlálható, a korábbi és későbbi nem más, mint a most pillanata”.⁴⁸ Majd a folytatás: „tehát valamiképp mindig ugyanaz a most pillanata, valamiképp viszont nem...”⁴⁹ Megfejtettük tehát, hogy M1-t azonosítani lehet a *pillanattal* (azaz annak jelzőivel), mert a változás szemszögéből nézve mind a kettő mozog, de ezt levetkőzve nyugvásban vannak. Mivel a *pillanat* a

⁴⁴ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 173. old. <266a6>

⁴⁵ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 172. old. <265b1>

⁴⁶ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): <265b1>

⁴⁷ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 83. old. <219b12>

⁴⁸ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): IV. könyv

⁴⁹ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): IV. könyv

*lehetőség*hez hasonlóan nem megfogható és kettősség van benne, a következtetésünk ugyanaz marad: a M1 két szembenálló felet tartalmaz.⁵⁰

A dolgozat lényege ennek bizonyítása volt, azonban tovább kell folytatnunk a vizsgálódást. Nem elég, hogy eldőlt, hogy M1 két részből áll, meg kell magyaráznunk, hogyan működik az első mozgás – a körmozgás –, e két rész beépülésével és M2 bevonásával. Az 'A' kérdést megválaszoltuk. A *pillanat* hitelesebben levezethető a *lehetőségnél*, és magából a *Physica*-ból kerestünk egyezéseket M1 tulajdonságaival. Itt egy rövid kitérést kell tennünk John Bowin egyik tanulmányára,⁵¹ melyben a VIII. könyvről tesz megállapításokat.

III/2. *Physica* VIII. 8. Zénón elleni érvek? (262a17-b8)

John Bowin tanulmányában a VIII. 8. egyik általános problémáját fejtegeti. Dolgozatának célja: bebizonyítani, hogy a fejezet egy jelentős része Zénón kettős paradoxonja elleni támadásnak minősül. Öt részre bontva bizonyítást (redukció a-e-ig) levezeti, hogy az általános közmegegyezés⁵² hibás és Arisztotelész nem követ el hibát a VIII. 8-ban, hanem ezt a részt úgy kell értelmezni, mint „*reductio ad absurdum*”. Arisztotelész hibás feltételeket fogad el az adott helyen, Zénón cáfolata kedvéért és egyben további feltételeket ad a VI. 5-ben kidolgozott állításához. A következőkben vegyük Bowin tanulmányának csak a redukció (a) részét,⁵³ mert erre tér ki legtöbbször és, mert a redukció többi része is erre építhető.

⁵⁰ A pillanat a múltat és jövőt foglalja magában, ezek nem nevezhetők ellentétesnek, de szembenálló feleknek igen. A múltra nem mondhatjuk, hogy negatívum, de a lényeg, hogy a pillanat is kettős. Shields értelmezésére visszatérve (miszerint a lehetőségen és valóságon kívül harmadik elem is szükséges a mozgás beindításához, mely előidézi, hogy a lehetőség valósággá váljon) még egy megjegyzés: a 9. fejezet végén Arisztotelész kijelenti, hogy az első mozgatóról tett az adott részben megállapítást - mégpedig azt, hogy mozdulatlan – és ez a rész kizárólag két szereplőt említ, mely a körmozgás kiváltója. Ebből kifolyólag nem valószínű, hogy lenne egy harmadik elem, ráadásul M1 lenne az. Biztosabban állítható, hogy M1 e két említett irányító közül az egyik.

⁵¹ Vö. BOWIN (2010).

⁵² Konkrétan itt Michael White-ot és Alexander Broadie-t hozza fel példának. Ők azt vallják, hogy Arisztotelész súlyos filozófiai hibát vét a VIII. 8-ban, mert a VI. 5-i véleményét cáfolja meg, azt, hogy a folyamatos változás során nincs egy adott állapotból való indulásnak kezdő pillanata. White és Broadie szerint a VIII. 8-ban Arisztotelész egyszerűen megváltoztatja véleményét és kijelenti, hogy van kezdő pillanat.

⁵³ Vö. BOWIN (2010): 321-328. old.

Igaz, hogy ez a rész pontosan értelmezhető egy Zénón elleni támadásként,⁵⁴ de nem valószínű, hogy egy ilyen mennyiségű rész a *Physica*-ból kizárólag rá irányulna. A VIII. 8. azzal a kijelentéssel kezd, hogy az adott részben a körmozgásról lesz szó, egész pontosan ennek folytonosságáról és a többi mozgásfajta megszakítottságáról. Előbbi azért folytonos, mert *lehetőség* szerinti felosztásokat tartalmaz, ezt Arisztotelésznek bizonyítania is kell, melyet meg is tesz a 262a17-b8-ban⁵⁵ (Bowin ezt a részt hívja redukció (a) –nak). Utóbbi helyen hol a *valóságos*, hol pedig a *lehetőség* szerinti határra tér ki, összehasonlítva tulajdonságaikat. Az már egy másik kérdés, de természetesen igaz, hogy ezt a bizonyítást Zénón kettős paradoxonja ellen is fel tudja használni. Nézzük meg részletesebben is a bowin-i redukció (a) –t:

Bowin szerint a 262a17-b8:

- 1) Visszaforduláskor a test megáll.
- 2) Érvék az előbbi kijelentés mellett.
- 3) (262a28): HA valaki⁵⁶ szerint a folytonos mozgásnál az 'A' test lehet egyszerre megérkezett és eltávozott is 'B'-nél, akkor a test mindig állna. Tehát, ebben az esetben, amit egy változásnak hívunk, az tetszőleges lenne.
- 4) (262b1): Mivel ez előbbi nem lehetséges (mert az idő ugyebár Zénón szerint oszthatatlan), így ennek megoldása az kéne legyen, hogy 'A' test 'B' pontban nyugalomban van.

⁵⁴ Általában így értelmezik a tanulmányok, pedig van olyan értekezés, mely a *lehetőség* és *valóság* szerinti pontokról tesz megállapításokat. Pl. Váróri Tímea vizsgálja a *pont* jelentésárnyalatait kitérve kétféle kifejezésre, mellyel arisztotelész illeti azt: a „στυγμή” és „σημείον”. Megállapítja, hogy Arisztotelész e két szó nyomán a VIII/8-ban kétféle *pont*ot különböztet meg: a „potenciális közbülső”-t és az „aktuális közbülső”-t, azonban ez a tanulmány is kijelenti, hogy a 8. fejezet alapvetően Zénón mozgás-apóriáinak a kritikája a *Physica*-ban.

⁵⁵ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 165-166. old.

⁵⁶ A „HA valaki” Zénónra utal, mert szerinte oszthatatlan az idő, így 'A' testnek egyszerre kell érkeznie és távoznia 'B' pontokban.

⁵⁷ Bowin szerint a VIII. 8. egy része Zénón cáfolata. Tanulmányának utolsó mondata (azaz ennek fordított változata): „... a reductio (a)-tól (d)-ig terjedő szakasz a Természet VIII. 8. eredeti gondolatmenetének egy kitérője, aminek a célja inkább támadás Zénón ellen, mint az, hogy felépítsen és megvédjen egy arisztotelészi változás-elméletet.”

Ugyanígy a többi pontban is, tehát így is mozdulatlanság keletkezne, azaz állna a test. Arisztotelész itt elfogadja Zénón oszthatatlanságát, annak érdekében, hogy következtethesse ezt az állítást. Folyamatos mozgásnál a Zénón által megadott feltételekből ezt lehet kihozni.⁵⁸

- 5) Miután megtörtént a 3-as pont elfogadása (a 4-es pont cáfolata érdekében), Arisztotelész levonja a következtetést: 'A' testnek az idő metszetében⁵⁹ (*pillanatban*) kell lennie és nem az időben, így lehetséges beindítani a folyamatos mozgást.
- 6) Így felhasználja a két zénóni hibát a maga állításának igazolására.⁶⁰
- 7) Tehát Arisztotelész az eddigi nézetekkel (White-Broadie) szemben nem mond ellent magának a VIII. 8-ban, hanem két zénóni tételt fogad el, hogy e rossz tételekkel a saját igazát bizonyítsa.

Ez tehát Bowin megoldása a 262a17-b8-ra, melyet tanulmánya első részében fejt ki bővebben. A vizsgált redukció (a) segítségével valóban meg tudja cáfolni a White-Broadie - féle ellentmondás-elméletet, azonban nem vesz figyelembe egy – a redukció előtti – apró részt a *Physica*-ban. Az a21-ben⁶¹ Arisztotelész különbséget tesz *lehetőség* és *valóság* közt (*valóságos* felosztásnál tényleg megáll a test, *lehetőség* szerintinél nem), majd az a28-ban folytatja azzal a kijelentéssel, hogy csak *lehetőség* szerinti pontok lehetnek a folyamatos mozgás szereplői. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor a redukció (a)-hoz más jelentést is társíthatunk, melynek irányadó gondolata (Zénón helyett) a *valóság-lehetőség* közti különbségtétel lesz. Bár ez utóbbi megkülönböztetés is alkalmazható Zénón kettős paradoxonjára adott válaszként, nem az ellene való cáfolat lesz a középpontban, hanem valóban a körmozgás folytonosságához szükséges feltételek felsorolása. Az már más kérdés, hogy ezekkel a feltételekkel a zénóni paradoxonokat is cáfolni lehet, így mellékesen odaveti Arisztotelész másodszor is az igazát a filozófusnak.

⁵⁸ A *reductio ad absurdum* tehát, mintha így hangzana Arisztotelészétől: tegyük fel, hogy Zénón is igazat mondott, azaz az idő oszthatatlan, így egy megoldásunk lenne: 'A' test B pontban áll.

⁵⁹ Mivel az idő oszthatatlan.

⁶⁰ Vö. BOWIN (2010): 327. old. (A bowin-i levezetés mind a hat pontja ezen az oldalon található).

⁶¹ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 165-166. old.

A 262a17-b8 lehetőség-valóság értelmezése

- 1) Visszaforduláskor a test megáll.
- 2) Érvek az előbbi kijelentés mellett (tehát a megszakításos mozgás feltétele: a 'B' pontok *valóságosak*; a folyamatos mozgásé: a 'B' pontok *lehetőség* szerintiek).
- 3) Ha mégis⁶² *valóságosnak* vennénk a folyamatos mozgás pontjait, akkor 'A' test egyszerre lenne megérkezett és eltávozott 'B' pontnál. Ez nem lehetséges.
- 4) Mivel nem lehetséges, hogy egyszerre a két állapotban legyen, ezért – ha *valóságos pontok* vannak folyamatos mozgásnál – 'A' nyugalomban lesz minden 'B' pontban.
- 5) Ez lehetetlen.
- 6) Így a folyamatos mozgás szereplői a *lehetőség* szerinti 'B' pontok lesznek.

De valószínűbb, hogy a redukció (a) során nem kerül el Bowin figyelmét az a21-es kitérés, csak nem tulajdonít neki jelentős szerepet. Az mindenképpen fontos megállapítása a tanulmánynak, hogy a White-Broadie-féle gondolatmenet hibás: Arisztotelész nem mond ellent a VI. könyv 5. fejezetében kijelentett mondatainak, azaz, hogy „sem a változó [dolognak], sem a változás idejének nincs első [része]”.⁶³ A tanulmány szerint a filozófus kibővíti a VIII. 8-ban a korábban tett megállapításait, további feltételek hozzáadásával.

Azonban, ha közelebbről megvizsgáljuk a VI. könyv megállapításait, észrevehető, hogy már azok tartalmazzák ezeket a feltételeket, és Arisztotelész ebben a részben is erős érveket hoz fel Zénón ellen. Ráadásul egy pontokba szedett részletes bizonyítást láthatunk és Zénón neve is elhangzik. Szükség lenne három résszel később újra bebizonyítani az igazát?

Physica VI.: Zénón elleni érvek

⁶² A főnti gondolatmenetnek a „ha mégis” részét alkalmazhatja Arisztotelész Zénón ellen is, ezért látszik a hármas pontban leírt mondat a filozófus ellen való támadásnak. Nem biztos, hogy azonos lesz a 262a17-b8 *reductio* szerinti elemzése a főnti értelmezéssel, mert nem mindegy, hogy Arisztotelész felépít egy új változás-elméletet, vagy kizárólag Zénón-ra összpontosít.

⁶³ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 117. old. <236a35>

- 1) Ami folytonos, az a végtelenségig osztható „... mert ha oszthatatlanokra volna osztható, akkor – mivel azoknak, amik folytonosságot alkotnak egymással, egy a végpontjuk, és érintkeznek – az oszthatatlan érintkeznék az oszthatatlannal.”.⁶⁴
- 2) Ha⁶⁵ oszthatatlan lenne: a test állna, azaz tetszőleges lenne a változás. „Továbbá ha mozgások a DEF [mozgás] összetevői, akkor lehetséges, hogy miközben mozgás történik, ne mozogjon semmi, hanem [minden] nyugalomban legyen...”⁶⁶
- 3) Kijelenti, hogy ez az oka Zénón tévedésének, majd újra levezeti az igazát, hogy miért nem állhat oszthatatlan részekből a folytonos mozgás. „Ezért téves Zénón érvelése...”⁶⁷
 - a. Nem lehet áthaladni a végtelenen.
 - b. Az út és az idő végtelen.
 - c. Ami folytonos: végtelenül osztható.
- 4) A VI. könyv végén összefoglalja és pontokba szedi Zénón paradoxonjait (nyíl, Akhilleusz, önmagában forgó gömb), és egyenként megdönti azokat.

Tehát a 262a17-b8 Bowin szerinti értelmezését már tartalmazza a *Physica* VI., nincs szükség újra megdönteni a korábban megcáfolt kettős paradoxont. Az adott rész *lehetőség-valóság* értelmezése viszont beillene a VIII. 8. felépítésébe, és a gömb mozgását is tudná magyarázni. Ez a kitérés azért volt fontos, mert a II. és III. pontban lévő *lehetőség-valóság* megfeleltetéseinkhez is nyújthat egy alátámasztást, hiszen ez utóbbi két elemet csupán néhány fogalmi hasonlóság alapján tettük be a *Physica*-ba.

A következő pontban megvizsgáljuk, hogyan mozgatható az M1 és M2-ből álló gömb a II. és III. pontban leírt tulajdonságok alkalmazásával.

⁶⁴ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 108. old. <231b15>

⁶⁵ „Ha” itt ismét Zénónra utal, ahogy később a VI. könyvben meg is nevezi Arisztotelész.

⁶⁶ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 109. old. <232a15>

⁶⁷ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 111. old. <233a21>

IV. A mozgás beindítása (B). *Physica* VIII. 9-10.

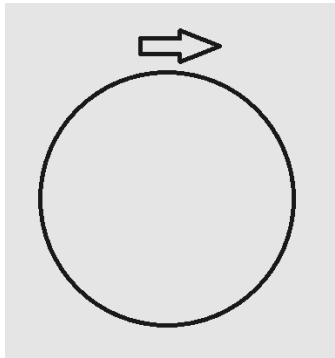
Bár Arisztotelész beszél a VIII. 10-ben M1-ről, csupán ennyit mond róla: nincs kiterjedése, nincsenek részei, a körvonalon van, lehet, hogy több is van belőle, oszthatatlan és a hajítás mozdulatához hasonlít M2-vel való kapcsolata. Ezért fogjuk felhasználni a VIII. 7-8-ról tett megállapításokat is a mozgás beindításához, melyek közül legfontosabb M1 és M2 *lehetőség-valóság* értelmezése és a *pillanat/lehetőség* hasonlósága.

Induljunk ki abból a korábbi feltevésből, mely így nézett ki:

$$\text{VALÓSÁG} = (\text{LEHETŐSÉG} + \text{VALÓSÁG})$$

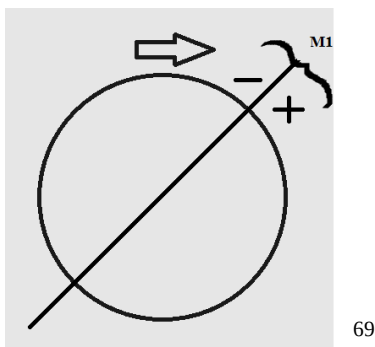
Helyettesítsük most be az eddig felszedett információkkal e két fogalmat: *valóság* = M2, *lehetőség* = M1. Ha valóban igaz az utóbbi egyenlet és M1-et és M2-t is jól azonosítottuk, akkor a következő behelyettesítésnek is igaznak kell lennie: $M2 = (M1 + M2)$, azaz: $\text{mozgás} = (\text{nyugvás} + \text{mozgás})$. Most idézzünk újra egy arisztotelészi részt a *Physica*-ból: „Emiatt mozog is és valamiképp nyugvásban is van a [körben forgó] gömb, hiszen ugyanazon a helyen tartózkodik.”⁶⁸ Tehát a mozgás és nyugvás is jellemző a gömbre, de a kettő összeadásából mozgás lesz, hiszen végső soron mozognia kell a testnek. Az első mozgás működése ismét ábrák segítségével mutatható pontosabban.

A kiinduló ábra egy gömb lesz, mely elsősorban mozog:

Viszont valamiképp áll, ezt a szerepet fogja betölteni M1:

⁶⁸ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 172. old. <265b1>

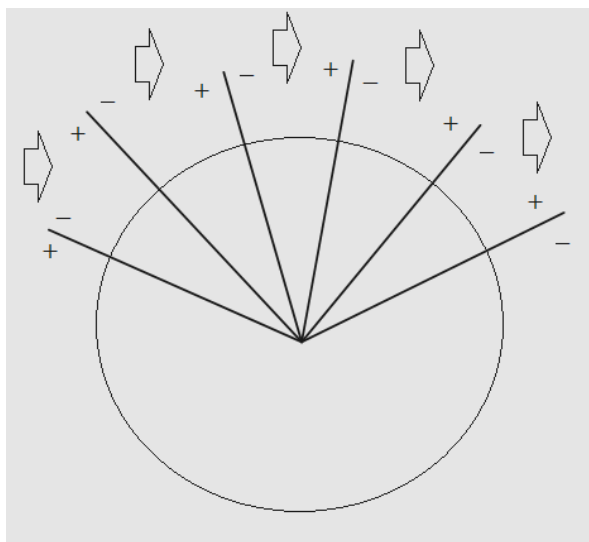

Azonban még mindig nem tudjuk, hogy mi a mozgás elindítója, hogyan működik együtt a mozgás és a mozdulatlanság úgy, hogy végül mozgást hoznak ki egymásból? Mit jelent az, hogy M1 a hajítás mozdulatához hasonlóan mozgatja M2-t? Ennek megfejtéséhez ismét a VIII. 8-at kell igénybe vennünk, most azonban egy olyan részt, melynek vizsgálatára még nem került sor a dolgozatban. A <263b9-264b1> rész azt mutatja be, hogy „a pont ... a dolgot illetően mégis mindig a későbbi állapothoz tartozik”⁷⁰, azaz maga a *lehetőség* szerinti *pont* magában foglalja mind a korábbi, mint a későbbi állapotot, azonban amikor megvalósul („a dolgot illetően”) mégis a későbbi állapothoz kell rendelni.

Ez a megállapítás fog minket hozzásegíteni az M1 és M2 által működtetett első mozgáshoz is. Mert, a *pont* megvalósulásáról írtak beilleszthetők ebbe a szerepbe is és nem ellenkezik Arisztotelész azon kijelentésével sem, hogy a gömb valamiképp mozog, valamiképp áll. Az idézetben a „dolgot illetően” lesz az M2, a dolog, ami megvalósul és a *pont* – mely itt hívható *pillanatnak* is, a lényeg, hogy a még nem megvalósult állapotáról van szó – lesz M1, tehát *lehetőség* szerinti *pont*.

⁶⁹ ‘-’ és ‘+’ a lehetőségben lévő ellentétes viszonyt jelöli. M1 a gömb mozdulatlan alkotóeleme.

⁷⁰ Vö. ARISZTOTELÉSZ (2010): 168. old.

A fent látható képen több M1⁷¹ látható az ellentétpárokkal (-,+). Mivel a *lehetőségszerű* mozgatót korábban tulajdonságai révén azonosítottuk a *pillanat* tulajdonságaival, elmondhatjuk: a *pillanat*nak, – ahogyan a *lehetőség*nek – két „ellentétes” szereplője van: a múlt (-) és a jövő (+).

Ha a VIII. 8. törekvés-struktúrája⁷² alkalmazható M1 és M2 működésének leírására, akkor M2 (a megvalósult dolog) lenne '+', azaz a későbbi állapot. Ha '-' és '+' közül mindig a '+' valósul meg úgy lehetséges a folyamatos körmozgás, hiszen M2 soha nem áll a két ellentét között, folyamatosan „átlöködik”⁷³ '+' -ra ráadásul M1 is mozdulatlan, mert a *lehetőség* is magát a két ellentétet jelenti egyben, ennek felállása pedig kizárólag álló helyzetben lehetséges.⁷⁴

Ez azonban nem jelenthető ki biztosan, mert nyelvtani úton és más könyv, tanulmány segítségével sem található megfeleltetés a VIII. 8. fent leírt gondolata és a mozgató működése

⁷¹ A *Physica* szerint több is előfordulhat.

⁷² Vö. BENE (1998). Plótinus nevezi így az arisztotelészi jövőre-irányultságot, bár ő úgy képzelte el a körmozgást, hogy a középpontja nyugalomban van, kerülete viszont nem maradhat abban, így „hajlik a középpont felé”. Szerinte az időbeli létezőket a jövő vezérli, csak a jövőtől függve létezhetnek, mindig „hozzászereznek” önmaguk létezéséhez.

⁷³ A „hajítás” mozdulatához tehát ez a mozgás-beindítás is alkalmazkodik.

⁷⁴ Shields a mozdulatlan mozgatót, mint „célkitűzés” is emlegeti (228. old.), szerinte elképzelhető, hogy a mozdulatlan mozgató nem más, mint az ember maga, aki elhatározza, hogy bekanyarodik a sarkon és a bekanyarodás célkitűzése miatt mozdul meg és kanyarodik. Azonban ez sem mond ellent a mi kijelentésünknek, mert M1 tartalmazhatja a Shields által említett célkitűzést, ez nem feltétlenül egyfajta harmadik szereplő.

között. De Arisztotelész, amikor a jövőhöz rendeltség szabályáról beszél, nem említ harmadik alkotóelemet,⁷⁵ csupán annyit mond, hogy a *pontot* a dolgot illetően a későbbi állapothoz rendeljük. Tehát, mivel nincs harmadik, két szereplővel kell a mozgást beindítani, ami a fönti ábrához hasonlóan képzelhető el. És, mivel a körmozgásról és ennek tulajdonságairól van szó az utolsó három fejezetben, vélhetjük, hogy e részek összefüggnek egymással és Arisztotelész csupán azért nem fejtette ki a VIII. 10-ben az első mozgás részletes működését, mert már leírta azt a körmozgással kapcsolatosan. Azért „homályos” a VIII. 10-ben lévő mozdulatlan mozgató működése, mert az előtte lévő részekben már kapunk leírást róla, mint M1-ről.

A kijelentésünk ezek után is megtartható: M1-nek és M2-nek van rá *lehetősége*, hogy beindítsa a mozgást annak terhével is, hogy ennek egyik szereplője – M1 – egy ellentétes, eldöntetlen állapot.⁷⁶ Állításunkat azonban kiegészítjük pár dologgal: M1 a *lehetőség* módján van, olyan értelemben, amilyen értelemben a *lehetőség* és a *valóság* egy – e kettőt összefoglaló – *valóság* részei. Ahogyan a táblázatokban is láttuk: a *lehetőség* valamilyen értelemben első. Amikor M1 és M2-ről beszéltünk, külön tárgyaltuk őket, de immár a két elemet össze kell vonnunk, mert működésük közben egyetlen *valóságot* alkotnak.

V. Az első oppozíció (C)

Az első ellentétpárra irányuló kérdés egy újabb vizsgálódás keretein belül lenne tárgyalható, hisz ez nagyobb és átfogóbb keresést igényelne, ráadásul a *Physica*-ban nem találunk ilyenfajta utalásokat (legalábbis konkrétumot, egyet sem).

⁷⁵ A II. részben felsorolt filozófusokkal ellentétben.

⁷⁶ Még utoljára megemlítünk egy shields-i véleményt, miszerint a *Physica* értelmezéséhez segítségül kell hívnunk az első filozófiát, azaz a teológiát. Shields szintén a *Metaphysica*-t hívja segítségül néhány *physica*-i rész értelmezéséhez, többek között a XII. könyvet, melyben Arisztotelész a mozdulatlan mozgatót isteniként írja le és idéz is a *Metaphysica*-ból: a mozdulatlan mozgató „*úgy mozgat, mint a szeretett lény*” (1072b3-4). De hogyan jön össze ezzel a kijelentéssel M1 ellentétes állapota? Innentől kezdve valóban csak találgathatunk, de érdekességképp megemlíthetjük, hogy a keresztény Isten is ellentétben áll a Gonosszal. Azaz, ha következtetésünk igaz (M1-ben ellentétes viszony van) és Arisztotelész a *Metaphysica*-ban olyan kijelentést tesz, hogy M1 isteni tulajdonsággal rendelkezik, akkor Arisztotelész ugyan haloványan, de a keresztény tanok előfutára is lehet. De a jelenlegi tanulmány nem erre a kérdésre irányul.

Egy újabb kérdést azonban nyithatunk, mégpedig a *Metaphysica*-val való összevetésből kiindulva. Ahogy a második részben lévő táblázatban már láthattuk: a *lehetőség* kétfajta módon állhat első helyen. Segítségül hívjuk itt Jonathan J. Sanford⁷⁷ összegzését is a Θ 8-9-ről és sorba rendezzük az eddig kijelentetteket – melyek között persze vannak kérdéses pontok – de ez már csak találgatásnak minősül:

1. A mozgató tartalmazza a *lehetőség* és *valóság* állapotát.
2. A jó/rossz *lehetőség* megelőzi a rossz *valóságot*.⁷⁸
3. Ha a *lehetőség* M1 (1.), akkor megelőzi a *valóságot* (M2-t), mert e nélkül nem mozdult volna meg utóbbi (itt is megemlítjük, hogy a *valóságnak* a *lehetőség* része előzi meg a *valóságnak* a *valóság* részét).
4. Ha M1 egy *lehetőség* és megelőzi a *valóságot*, és a *lehetőség* csak a rossz *valóságot* előzheti meg (2.), akkor elképzelhető, hogy egy rossz *valósággal* szemben tekintette Arisztotelész elsőnek. Azért előzi meg, hogy ez utóbbi ne irányuljon a rosszra.
5. M1 és M2 kapcsolatban van, függenek egymástól (hiszen a körmozgásnak együtt szereplői).
6. Mivel függenek egymástól, a *valóság* nem lehet rossz, hiszen csak a *lehetőségtől* függetlenül lehet az (ezt Arisztotelész is kijelenti és Sanford is az összefoglalójában).⁷⁹
7. A *valóság* nem lehet rossz (függ a *lehetőségtől*), de a *lehetőség* így is megelőzi, amikor M1-ről beszélünk.
8. Elképzelhető, hogy Arisztotelész M1-et (ha a *lehetőség*) a jó/rossz oppozíciójában képzelte el (a dolgozat első idézett mondata is utal erre).
9. Jó/rossz *lehetőségből* nem lehet rossz *valóság*, de a *lehetőség* csupán a rossz *valósághoz* képest lehet első. Jó/rossz *lehetőségből* jó *valóság* lehet, így már a *valóság* állna első helyen, de, ha arról a *valóságról* beszélünk, ami a *lehetőség* és *valóság* összege az bármely része áll is első helyen, megelőzi azt, mert tartalmazza mindkettőt.
10. Így a *lehetőség* és a *valóság* is valamiképp az első helyen áll, ha a jó/rossz ellentétét visszük be a körmozgásba.

⁷⁷ Vö. SANFORD (2013)

⁷⁸ Vö. SANFORD (2013): 7. old.

⁷⁹ Vö. SANFORD (2013): 13. old.

Azonban ezt már nem állíthatjuk biztosan sőt, jó-rosszat Arisztotelész a *Physica* I. 9-en⁸⁰ kívül csak a *Metaphysica*-ban említ. Ez egy továbbgondolása a *physica*-i mozgatonak egy – a kánonban utána szerkesztett – könyv segítségével. „Arisztotelész theológiájának legmélyébe csak úgy világíthatunk be, ha abból az alapvető tényből indulunk ki, hogy ő tulajdonképpen két különböző úton jut el az istenség létének tételezéséhez.”⁸¹ Mégpedig úgy, hogy a *Physica*-ban „Istent”, mint a világ *mozgató-okát*, a *Metaphysica*-ban pedig, mint *cél-okát* mutatja be.

⁸⁰ Ahogy azt a dolgozat első mondatában is láttuk.

⁸¹ Vö. RÁSZLAI (1986).

V. Konklúzió

Ilyen tulajdonságokat írhatunk tehát a *Physica* mozdulatlan mozgatója és első mozgója közti kapcsolatra: előbbi *lehetőség*-szerű, ebből válik ki utóbbi, azaz a *valóság*-szerű mozgás és a kettő viszonyát *valóságnak* nevezzük. Tulajdonságai alapján a mozdulatlan mozgatót azonosíthatjuk a *pillanattal* és a *ponttal* is (ha ez utóbbi még megvalósulatlan állapotban van). A második pontban megállapítottuk, hogy a *lehetőség* – bizonyos nyelvtani egyezések és a *Metaphysica*-val lévő hasonlóságok alapján – azonosítható a mozdulatlan mozgatóval,⁸² ami azért fontos, mert így hozzá kell kapcsolnunk egy új tulajdonságot: a kettősséget, tehát az ellentétek hordozását. Mivel egy könyvvel való egyezés kevés, ez eddig találgatásnak minősült, meg kellett keresnünk a *Physica*-ban is a *lehetőség*nek megfelelő fogalmat. A *pillanatot* találtuk, ami ugyanazon tulajdonságok jellemzőit hordozza, mint a *lehetőség* és tudtuk is azonosítani a mozdulatlan mozgató tulajdonságaival. Ezt a konkrétabb nyelvtani levezetés indokolta meg, mely vizsgálat magából a *Physica*-ból indult ki. Itt egy kis kitérőt tettük Bowin egyik tanulmányára, mely szerint a VIII. 8. egy jelentős része Zénón elleni támadásnak minősül (redukció a-e). Azonban a támadás-elméletet elvetettük, mert már a *Physica* egy korábbi fejezetében megtaláltuk ez utóbbi redukciót, ráadásul részletesebben kifejtve. Mi ezt a körmozgás működésének bevezetéseként értelmeztük és be is illett a VIII. 8. részébe a *lehetőség*–*valóság*-megoldás, ami azt vonta maga után, hogy már ebben a részben is szó esik a mozdulatlan mozgatóról és az első mozgásról.⁸³ Az utolsó körben alkalmaznunk kellett korábban tett megállapításainkat a VIII. 9-10-re. Mivel a feltevésünk használható volt a mozgás beindítására, igaznak bizonyult: a mozgató kettős mivoltát be tudtuk illeszteni az arisztotelészi első mozgás működésének folyamatába, mégpedig a VIII. 8. egyik kijelentésének⁸⁴ segítségével. Habár konkrét bizonyítékot nem találtunk, ezzel magyarázni tudtuk azt, hogy a gömb valamiképp mozog, valamiképp mozdulatlan és azt a VIII. 10-i kijelentést is, hogy a mozgató a hajítás mozdulatához hasonlóan teszi működővé az első mozgót.

Az utolsó részben pedig felvetettünk egy újabb kérdést az első ellentétpárra irányulóan.

⁸² Vagy része annak, tud vele azonosulni.

⁸³ A mozgatót és a mozgót immár nem külön tárgyaljuk, hanem M2-t az M1 megvalósulásának tekintjük.

⁸⁴ A jövőhöz rendeltség szabályáról van szó.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

ARISZTOTELÉSZ, *A létrejövés és a pusztulás*, (ford. Bognár László), Lestár ME BTK Filozófiatörténet Tanszék, 2006.

ARISZTOTELÉSZ, *Az égbolt*, (ford. Lautner Péter), Akadémiai Kiadó Zrt, Budapest, 2009.

ARISZTOTELÉSZ, *Metafizika* (ford. Halasy-Nagy József), Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T., Budapest 1936.

ARISZTOTELÉSZ, *Physica. A természet* (ford. Bognár László), L' Harmattan, Budapest 2010.

BENE László, *Mozgás és idő Plótinosznál*, in: Magyar Filozófiai Szemle 42. 9-56, Budapest, 1998.

BOGNÁR László, *A természetfilozófiai vizsgálódás nyolcadik könyve*, in: Magyar Filozófiai Szemle 1-3. sz., Budapest, 2000.

BOWIN John, *Aristotle on the unity of change: five reductio arguments in Physics viii 8*, in: Ancient Philosophy 30, Mathesis Publications, Santa Cruz 2010.

FERGE Gábor, *Arisztotelés metaphysica görögül és magyarul*, Budapest, Logos Kiadó, 1992.

GOLDIN Owen, *Aristotle on Good and Bad Actualities*, In: *Journal of Neoplatonic Studies* 2, 126-150., 1993.

LEUNISSEN Mariska, *Explanation and Teleology in Aristotle's Science of Nature*, Cambridge University Press, 2010.

RÁSZLAI Tibor, *Arisztotelész „hideg” istene*, in: Magyar Filozófiai Szemle 3-4. sz., Budapest, 1986.

ROSS William David, *Aristotle's Metaphysics*, University of California, Clarendon Press, 1924.

ROSS William David, *Arisztotelész* (ford. Steiger Kornél), Budapest, Osiris Kiadó, 1996.

SANFORD J. Jonathan, *Aristotle and Privation Theory of Evil*, Franciscan University of Steubenville, 2013.

SHIELDS Christopher, *Aristotle*, Routledge, Oxon 2007.

VÁRÓRI Tímea, *A pont jelentésárnyalatai Arisztotelész fizikájában*, ELTE Filozófiatudományi Doktori Iskola, Budapest, 2008.